

ПРИВИЛЕГИИТЕ В ТОТАЛИТАРНАТА ДЪРЖАВА

д-р Ива Пушкарова

Използвани съкращения	
АБПФК	Активни борци против фашизма и капитализма
БКП	Българска комунистическа партия
ДС	Държавна сигурност
КНРБ'1947	Конституция на Народна Република България от 1947 г. („Димитровска“)
КНРБ'1971	Конституция на Народна Република България от 1971 г. („Живковска“)
ОФ	Отечествен фронт
ЦК	Централен комитет

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. Уводни бележки.....	2
II. Понятие и същност на привилегията.....	2
III. Нормативно изграждане на привилегироващи режими.....	8
IV. Правен и социален ефект на привилегироващите режими. Привилегировани съсловия.....	10
V. Заключение.....	19

I. Уводни бележки

„Единственият критерий за разбиране на нашата действителност се съдържаеше вътре, в самата нея, и онзи, който се хвърляше да прилага външен критерий, беше наивник или глупак.“

Георги Марков,

Задочни репортажи за България, Избор на позиция

Комунизмът като проява на тоталитарен тип държавно управление и обществено функциониране трудно може да бъде цялостно разбран от позицията на демократичната и правова нормалност, която вече е стабилизирана гледна точка на съвременното българско общество. В качеството си на неестествено състояние на обществото и човека, той остана да смущава спомените като съвкупност от нерационални сюжети, които все повече губят плътност и правдоподобност и все повече изглеждат като невероятна история, сполетяла друго в неслучило се време. Комунизмът, който идеологически никога не дойде и който беше смразяващо реален само до преди двадесет години, все повече се отдалечава от съвременното мислене и съвременния език и това затруднява изследователския достъп до него.

Настоящият текст е опит за осмисляне на една от най-присъщите проявни форми на комунистическия тоталитаризъм – привилегията като инструмент за правно регулиране на обществените отношения. Тя представлява основният принцип на организация и структуриране на тоталитарното общество, проникващ във всички обществени сфери и определящ начина на тяхното функциониране. Въпреки че като социално-правен феномен произхожда пряко и неизбежно от официалната идеология на комунистическия режим, чрез своята пропаганда той непрестанно и яростно я отрича като несъвместима с него. Аналитичният поглед върху същността ѝ, политическите и правните механизми за нейното изграждане и налагане, насилственото ѝ интегриране в груповото мислене на нацията и обществените и правните ѝ ефекти разкрива картината на парадоксалния двойствен свят на тоталитарната диктатура, в който действителността е в постоянен тежък конфликт с публичното си отражение, а обществото е заставено да се съобразява с привидности, които здравият разум отрича.

II. ПОНЯТИЕ И СЪЩНОСТ НА ПРИВИЛЕГИЯТА

Съвременната правна теория е изградила **общо понятие за привилегия**. Според него това е особено право или благоприятно правно положение, предоставено от държавата или оправомощен субект на човек или силно ограничена група хора,

обособена по признак, който естествено не предполага такова правно положение. Етимологично думата е с латински произход (*privilegium*, буквално частен закон) и в римското право означава разпореждане или закон в полза или във вреда на определено лице.

Привилегиите създават по-благоприятно правно положение на титуляра в сравнение с други членове на обществото, включително от групата, към която той принадлежи по определени други, различни от привилегироваността, признаци. Това положение най-често е:

- **имунитет срещу реализиране на видове юридическа отговорност**, чиято единствена цел е да блокира правата на държавата да преследва, осъжда и наказва титуляра за действително извършени от него правонарушения. По това привилегированият имунитет се различава от имунитетните права на висши държавни служители в правовата държава. Последният има за цел да осигури упражняването на публичната функция на служителя в обществен интерес, като блокира част от възможностите недобросъвестни трети лица да оказват нерегламетиран натиск върху него (например чрез изкуствено предизвикани съдебни процеси, които предизвестено приключват с оправдаване на служителя, но го отклоняват от задълженията му и влошават общественото доверие в него). Иmunитетните права на този служител не го пазят от отговорност при действително извършено от него правонарушение; в този случай те се вдигат;
- **освобождаване от определени задължения или изграждане на облекчен ред за изпълнението им** (например освобождаване от военна служба, неплащане на учебни такси или заплащането им в намален размер);
- **улеснен достъп до определени публични блага** (например образование, медицински грижи, лекарствени доставки);
- **достъп до блага, които не са общодостъпни** (например марка превозни средства, вид учебно заведение, особен вид пенсии и парични помощи);
- **власт да се въздейства произволно върху чужда правна сфера**, т.е. едностранно и по фактически или юридически необжалваем начин в условия на пълна оперативна самостоятелност (например власт да се решава дали едно лице ще се ползва от пенсионни права или не).

Привилегиата следва **определено качество на титуляра**, което правният ред разпознава като основание за благоприятно третиране. Това качество може да възниква

по рождение или по силата на социално, икономическо, политическо или друго израстване в обществото, довело до промяна в статуса му. Качеството може да е постоянно или временно, от което следва постоянно или временно ползване на привилегиите. Това качество **очертава малцинствен кръг субекти**. То има изключителен или извънреден характер (кативен борец против фашизма и капитализма) или такъв му е изкуствено придаден от законодателството, ако само по себе си качеството е общодостъпно (трудолюбив). В последния случай достъпът до качеството се затруднява от усложнен ред за придобиване, усложнен ред за доказване, облекчен ред за изгубване или множество законоустановени основания, погасяващи правното му значение. Такъв е примерът с придобиване на членство в управляващата партия в различни етапи от тоталитарния режим.

За разлика от правото, привилегиите не създава насрещно задължен субект, нито възможности за титуляра да задължи насрещната страна да му признае съответните предимства. Докато правото се черпи от установения правен ред, ангажиращ всички правни субекти, включително държавата, да се съобразяват с него, **привилегиите се черпи от едноличната воля на властта, която я предоставя**, без последната да е обвързана да се съобразява с привилегированите права, които е дала. Поради това, дори на привилегиите да е придаден нормативен вид на право, т.е. описано в закон по-благоприятно третиране на определени правни субекти заради притежавани от тях качества или осъществено поведение, титулярът няма правни средства да задължи властта да му осигури или предостави това по-благоприятно третиране.

За разлика от правата и свободите, които в правовата държава се предоставят на определени категории социално и правно по-уязвими групи (деца, сираци, лица с увреждания или заболявания, многодетни семейства, социално изключени етнически общности и др.), за да компенсират тяхна обективна неравнопоставеност в обществото, привилегиите създава **необосновано** по-благоприятно положение. Тя следва качество, което не прави титуляра юридически или обществено по-слаб в сравнение с останалите правни субекти (като например предоставя социални помощи във вид на специални хранителни доставки на лица, които не са социално слаби, но са членове на управляващата партия на властови позиции), или предоставя право, което не му съдейства за преодоляване на такава слабост. Такъв е примерът с предоставяне на привилегирован достъп до заемане на длъжност, вместо на достъп до квалификационни курсове, на лице, което не разполага с необходимия образователен ценз. В този случай привилегиите не съдейства за преодоляване на липсата на професионална

квалификация за заеманата длъжност на титуляра. Тя води до пренебрегването на този дефицит като правнозначим факт, тъй като го изключва в конкуренцията със субекти, които го нямат, или внася в статуса на титуляра допълнително качество, неотнормируемо към квалификацията му, което автоматично и необосновано дисквалифицира конкурентите му. В този смисъл привилегията **подменя автентичните критерии, които управляват конкуренцията между правните субекти в достъпа им до обществените блага и обществена реализация, създава условия за нелоялна конкуренция и за стагнация на общественото развитие в засегнатите сфери.**

Следователно привилегията се обособява като правно положение, предоставяно на определени лица, за да им даде незаслужено и неоправдано предимство пред останалите граждани и по този начин да **създаде неравенство в обществото.** Няма никакво съмнение, че в тоталитарната държава този ефект е целенасочено преследван от държавната политика, въпреки официално заявената политика на равенство и безкласовост. Неравенството е толкова по-ясно изразено, колкото по-голяма е интензивността, с която законодателят си служи с привилегията като инструмент за регулиране на обществените отношения. Тази интензивност зависи от броя на въведените привилегии и обхватът на приложението им от гледище на броя привилегировани субекти и броя и видовете социални сфери, в които привилегиите действат. Интензивната законодателна политика на установяване и умножаване на привилегиите пряко поражда процес на фрагментация на обществото на съсловия или класи, разграничени по правното им положение. Тъй като липсват обективни основания за такова разграничаване, между тях възниква субординация, която неизбежно обуславя **отношения на потисничество.**

Като **проявна форма на дискриминацията** привилегията в комунистическия тоталитаризъм никога не се проявява само в правни режими, предоставящи блага. Нейното съществуване в правния ред предполага успоредни режими за отнемане на блага, чрез които се очертава кръг на адресати с отказан достъп. Между тях и привилегированите често съществува рязка социална граница, която категорично класифицира гражданите като принадлежащи към едната или другата група. Този подход води до кастово разцепление на обществото по съответния признак, с който законът свързва привилегията, което може да породи последиците на културен шок, особено ако е внезапно и отваря пропаст между двата статуса (примерите са най-изобилни в периода 1944-1949 г.). Границата е бетонирана с високи изисквания за влизане в привилегированата сфера. За задържане в последната също се изискват

усилия на титуляра, който застава в подчинена позиция спрямо субекта, гарантиращ привилегията (държавата/партията). Това се постига със създаване на мнообройни и лесноизпълними основания за автоматично и окончателно напускане на сферата. Повечето от тях имат случаен характер, произхождат от спонтанно човешко поведение, неподлежащо на нормативно регулиране, или произволната еднолична воля на друг субект, натоварен с решаващи правомощия, за упражняването на които не носи отговорност.

По този начин се поддържа **социално напрежение**, което комунистическият режим официално нарича „класова борба”. Чрез него партията изгражда едновременно социален пласт, от който черпи легитимност и подкрепа, и социален пласт, чиято отрицателна фрустрационна енергия се преработва в усилия за превъзможване на непривилегироваността чрез производство на блага, запазващи режима, и приспособяване към изискванията му в непроизводствената сфера.

Задължителна част от процеса на приспособяване е **капитулацията на гражданина като субект на права**. Тъй като той, в крайна сметка, се отказва да се брани от нахлуването на държавата/партията в правната му сфера, губи правната си автономност в степен, която може да доведе до ограничаване на правоспособността му, т.е. изначалната възможност изобщо да бъде титуляр на права в качеството си на човешко същество.

Възможно е границата между привилегированата и непривилегированите сфери да не е рязка и да се заема от **буферна зона от индивиди, чиито достъп до привилегията не е забранен, но е затруднен**. Той е поставен под условие, че бъдат удовлетворени определени високи изисквания. Последните обикновено представят картината на официалните държавно установени ценности, върху които режимът се крепи идеологически, политически, икономически и пр. Най-често това са изисквания, свързани с безусловна лоялност към управлението и полагане на изключителни усилия в условия на състезателност за осигуряване на богатата за привилегированото съсловие¹.

¹ Ярък пример за това са пенсионните права, които Законът за пенсиониране на земеделските стопани-кооператори предоставя на лицата, удостоени с държавни отличия за трудови постижения (звание „Герой на социалистическия труд”, ордени „Червено знаме на труда”, „Народен орден на труда” и др.). За тях са установени минимални прагове на пенсията за старост четири пъти над основния размер, а ако отличието е дадено за постижения в определен сектор (селско стопанство), към пенсията се добавя месечна сума в размер един път и половина над основния размер. В този случай законът допуска общият размер на пенсията да надхвърля установения за страната максимален праг. Сама по себе си регулацията не създава неоправдано социално неравенство. То представлява краен продукт на прилагането ѝ в експлоатационен контекст и при обстоятелства, неотнормирани към труда (тези отличия се дават изключително на членове на БКП).

Тази конструкция натоварва този социален пласт с отговорността за общественото развитие и обикновено го поставя в положение на експлоатация, поради което се прилага подчертано към производителните групи от населението. В същото време самата възможност субектът да може да повлияе на статуса си чрез лични усилия представлява вид предимство. То е отказано за най-непрестижния социален пласт, който е социално изключен и силно репресиран като носител на антиценности.

В описания случай е налице **многостепенна привилегия**, достъпна в различна степен за различни групи, която разсейва социалното напрежение, осигурява относително по-слабо травматично нахлуване на държавата/партията в правната сфера на личността, но и насърчава членовете на социално отхвърлените групи да търсят начини да се влеят в експлоатираното съсловие.

От горното схематично представяне на привилегията следва, че в комунистическата тоталитарна държава това е **правен инструмент за несправедливо разпределение на богатата в обществото по критерии, които изключват нормалните и водят до социално неравенство, социално напрежение и безправие на индивида.**

Въпреки че привилегията формално предоставя достъп до блага, правните й ефекти я определят като **средство за юридическа деперсонализация на гражданина**. Тя се изразява в универсално лишаване на субектите от всички обществени групи от техни базисни права, което води до ограничаване на тяхната правоспособност и до отнемане на идентичността им на самостоятелни правни субекти. Привилегията предполага стремеж към получаване или задържане на достъпа до блага, обострен от алтернативаната на социалното изключване или социалната експлоатация и произволността на даването и отнемането на достъпа. Дилемата обуславя социална зависимост от субекта, който предоставя привилегията (това обобщено представлява държавата/партията) и чието поведение във връзка с предоставянето и отнемането й е невидимо на равнище индивид. Тази зависимост е колкото неизбежна, толкова и несъвместима с упражняването на граждански права.

Последните предполагат титулярът да може реално да изисква зачитането им, включително от държавата/партията, и да разполага с правно защитено пространство, в което те не могат да нахлуят. Отнемането на това пространство заличава възможността отделният човек да се възприема като правнозначим носител на собствени, а не на колективни права. Оттук и регресът в правосъзнанието му, който изгражда представи за държавата/партията като единствен източник на блага, достъпът до които е възможен

само в условия на тотална фактическа и юридическа подчиненост на властническата воля.

III. НОРМАТИВНО ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИВИЛЕГИРОВАЩИ РЕЖИМИ. ФУНКЦИЯ НА РЕЖИМИТЕ. ПРИВИЛЕГИРОВАНИ ГРУПИ

1. Видове привилегироващи режими

Привилегията е сред основните инструменти за регулиране на обществените отношения в тоталитарната държава, поради което за нея са изградени съответни правни режими. Най-общо те се основават на няколко законодателни подхода.

1. „Поставяне над закона”. Този израз популярно се използва за обозначаване на правно положение, което **освобождава субекта от определени задължения, произтичащи от законите за всички останали граждани.** Неговата най-разпространена проява включва:

- власт за нормотворческа пререгулация с обратна сила на положение или отношение, което задължава субекта да търпи нежелани правни последици, в резултат на което той се освобождава от това задължение, и

- власт да блокира фактически публичните механизми по налагане на тези последици спрямо себе си.

Това правно положение **дефинира територията на елита.** Законодателните подходи за изграждането му произхождат от особеностите на йерархията на нормативните актове в тоталитарната държава и тяхното действие, както и от централизираната концентрация на нормотворческата компетентност в един властови център.

Въпреки формалното върховенство на актовете от по-висок ранг над актовете от по-нисък, което предполага предимство на първите, в действителност с приоритет се прилагат вторите. **Регулацията на обществените отношения се осъществява основно от нискорангови административни актове** (наредби и инструкции), приети на основание на законите и правилниците. Те са с висока динамика (променливост) и много често влизат в пряко противоречие не само помежду си, но и спрямо съответните актове от по-висок ранг. Това обуславя както абстрактност на високоранговата нормативна рамка (кодекси, закони, правилници), която затруднява прякото регулиране на отношенията, така и възможност тя лесно да може да се изключи или видоизмени от акт с по-нисък ранг в частта, която е неудобна за елита.

Проявление на тази особеност е липсата на пряко действие на най-висшия нормативен акт - тоталитарната Конституция. Определени нейни постулати никога не влизат в сила, тъй като в текущото законодателство не е изградена нормативната основа за привеждането им в действие. Те именно засягат отговорността на управляващите пред нацията и признаването на реални права на човека, които са естествен ограничител на държавната власт. В задължаващата си част действието на Конституцията е изключено спрямо елита именно чрез нормативната празнота в регулиращото законодателство. Дерегулацията е най-съществената характеристика на правилата, по които работи най-репресивната и най-секретната част на Държавна сигурност, която непосредствено обслужва интересите на елита от упражняване на неограничена върховна власт. Тя функционира в условия на безусловна субординация от военен тип и се подчинява и отчита пряко и единствено пред самия елит, поради което функционирането ѝ се управлява чрез непосредствени устни или писмени нареждания на него.

Обратно, в оправомощаващата си част Конституцията е подробно развита в цялата мрежа от действащи нормативни актове. Част от тях не са публично достъпни и известни, защото имат вътрешноведомствен или секретен характер.

Междувременно, поради сливането на властите елитът контролира изцяло йерархията на нормативните актове, тъй като упражнява цялата нормотворческа власт на държавата в условия на единоначалие.

Описаният привилегирован статус е генерален (абсолютен). Той дава предимство на елита във всички сфери на обществения живот пред всички останали групи по безусловен и неограничен начин. Тази му същност изисква висока концентрация на власт в силно ограничен кръг субекти, за да се избегне конфликтно упражняване на привилегията.

Това води до няколко непосредствени ефекта. На първо място, до йерархично **сегментиране на самия елит в касти** с различна степен на привилегированост и отношения на зависимост на по-долустоящите от по-горестоящите при ползването на привилегията. На второ място, до **изолация на целия елит** от останалата част от обществото, която е абсолютна за високите нива и постепенно отслабва при по-ниските. Тя се изразява в затворен, непроницаем, почти конспиративен начин на живот, който е прикрит зад изкуствено създаден пропаганден образ и старателно избягва съприкосновение с околния свят чрез редица физически бариери – личното пространство се вгражда в резиденции и частни домове с високи зидове и охраняван

достъп в особени квартали на големите градове или извън населените места, лична охрана, собствени марки и клас автомобили, непристъпен вътрекастов живот, до който не се допускат представители на други социални пластове (собствени образователни и лечебни заведения, специални доставки на храни и лекарства, частни културни представления и т.н.). В известен смисъл този мистичен начин на живот има нелегален характер. Той характеризира висшите държавни служители, които едновременно заемат ръководните постове в управляващата партия и непосредствено упражняват върховната държавна власт (членовете на Политбюро).

Социалният ефект на привилегиата да противопоставя привилегированата група на всички останали е най-видим именно при елита.

Непосредствено под най-високопривилегированата група се намира групата на държавните служители, заемащи ръководни длъжности в централни национални и местни органи на държавната власт и колективни висши органи на управляващата партия. Това са членовете на правителството, на ЦК на БКП, на окръжните комитети, окръжните управители, генералитетът, висшият апарат на Държавна сигурност, които наброяват общо по-малко от хиляда души. Привилегированият им статус е получен или поради преки лични връзки с висшата номенклатура, или поради реална обективна необходимост от държавен служител с определени качества. Тази група отговаря само политически и само пред горната каста и споделя по-голямата част от привилегиите ѝ.

2. По-благоприятно законово третиране на определена група лица, обособени по заявен в закона признак. Това е класически привилегирован режим, който е явен, защото ползва официални, идеологически обосновани критерии, основани на държавно установените ценности. Те са свързани с качества, поради които лицето е положително разпознато от властта като принадлежащо към група, в която властта инвестира доверие. Традиционно това са социалните пластове, чието групово поведение изразява лоялност, безкритичност и приемане на властническите инициативи, чувствително по-интензивни безусловни отколкото в другите социални групи. Те осигуряват обществената опора и легитимност на режима, който не е установен в полза на мнозинството и поради това е в постоянен сблъсък с големи обществени групи.

Този вид привилегия изпълнява функцията да изгради положителния образ на властта, като идентифицира обществена група, към която той е благонастроен. В същото време тя е мощен стимулатор за потискане на съпротивата срещу режима, тъй

като насърчава останалите обществени групи към поведение, което би ги интегрирало в привилегированата.

По този начин привилегията се превръща във фактор за **интензивно реструктуриране на обществото**, при което определени групи се ликвидират, а други се създават. Началото на процеса може да бъде илюстрирано със стихийното увеличаване на броя на членовете на БКП между 1945 г. и 1955 г., които нарастват от десетина хиляди до над половин милион, и масовото фалшифициране на биографии като проява на готовността на мнозинството да изостави дотогавашната си лична и групова идентичност и да се влее в привилегированото малцинство.

Комунистическият тоталитарен режим структурира като привилегировани групи „трудещите се от града и селото начело с Работническата класа” (чл. 1, ал. 1 от КНРБ’1971), членовете на комунистическата партията от различни йерархични нива, тъй като за нея е установен, а впоследствие конституционно признат статус на „ръководна сила в обществото и държавата” (чл. 1, ал. 2 от КНРБ’1971), активните борци против фашизма и капитализма (АБПФК), и др.

За илюстрация на този подход ще бъде използвана **групата на АБПФК**, която възниква като привилегирована в самото начало на режима и се запазва като такава до края в резултат на целенасочена политика на държавата/партията.

Съсловието е „учредено” със Закона за подпомагане на жертвите в борбата против фашизма и капитализма, който влиза в сила само месец след Деветосептемврийския преврат и предоставя право на парични помощи и безплатен ремонт на жилищата на семействата на убити антифашисти². В условия на следвоенна криза тези помощи имат огромен обществен ефект, защото директно създават голяма разлика в благосъстоянието на тези лица спрямо всички останали. Те са оправдани като акт на социална справедливост по отношение на лица, които са понесли лишения и вреди, надхвърлящи тези на обикновените граждани, заради активното си съдействие за установяването на действащия комунистически режим. По принцип еднократността на такава помощ няма социалния ефект на привилегия, но в разглеждания случай тя представлява началото на изграждане на класически привилегирован статус.

През следващите месеци обхватът на помощта постепенно се разширява и включва последователно:

² Вж. ДВ, бр. 224 / 12.10.1944.

- „незаконните съпруги на народните борци”, т.е. лицата, с които те са съжителствали или съжителстват на съпругески начала, без да имат сключен законен брак (01.07.1945 г.);
- помощниците-ятаци, които са давали подслон на народните борци и основно са техни роднини и приятели, някои леви интелектуалци и представители на преследваните етнически малцинства (цигани и евреи) в големите градове (12.08.1945 г.);
- роднините по права линия до трета степен и по сватовство до първа степен (13.05.1946 г.);
- непълнолетните братя и сестри (28.06.1946 г.).

Размерът на финансовите помощи непрекъснато се увеличава и поглъща все по-голяма част от социалните фондове на общините, въпреки че непосредствените поражения, понесени през войната, вече са компенсирани. По този начин първоначалното социално оправдание на помощта е заличено. Привилегията вече не изпълнява обществената функция да обезщети онези граждани, които добросъвестно са допринесли за установяване на комунистическия режим и поради това са понесли лишения, гонения и други вреди. Тя се предоставя на лица без доказан принос, без да се изследват понесените от тях вреди и без да се търси компенсацията им и то години след края на войната. В същото време изгражда социална общност от хора, която спонтанното развитие на обществото не би породило в този ѝ вид, като приобщава към нея различни по-малки групи, подчинени на един единствен реален общ признак – получаването на помощи от държавата, независимо от имуществените нужди.

През 1950 г. с Постановлението за създаване на истинска народна интелигенция на АБПФК и техните помагачи и деца получават привилегирован достъп до висше образование чрез системата на Рабфак (вж. по-долу).

На 30.09.1959 г. Секретариатът на ЦК на БКП официално учредява това привилегировано съсловие, като установява четиристепенно вътрешно деление според заслугите и препоръките, като всяка група получава пакет привилегии. За доказване на принадлежност към някоя от тях са необходими от три до пет свидетелства на други активни борци, което създава условия за безконтролно самовъзпроизвеждане на цялото съсловие без гаранции за достоверността на твърдения принос.

1. Първа категория се разширява и включва загиналите борци; осъдените на смърт, политическите затворници и политическите емигранти, прекарвали общо в

затворите, концлагерите или в емиграция не по-малко от пет години; партизани, които са били активни поне една година.

2. Втора категория включва партизаните, които са били активни повече от шест месеца, политическите затворници, концлагеристи, политическите емигранти, прекарали общо в затворите, концлагерите или в емиграция повече от 2 години.

3. Третата категория и включват поддръжници и помагачи на партизаните.

4. Четвърта категория обхваща всички други участници в антифашисткото движение.

Привилегията вече е средство за реструктуриране на обществото в услуга на стабилността на властта. На 25.08.1969 г. Специален декрет № 31 за подобряване на материалното и социално положение на революционните кадри разширява и стратифицира привилегиите. Последните нямат никакъв обезщетителен характер, не произхождат от революционното минало и учредяват предимства пред останалите граждани във всички сфери на обществения живот. Сред тях са следните права:

- **Право на назначение при кандидатстване за работа.** Ако повече от един АБПФК кандидатства за едно място, всички могат да бъдат назначени, т.е. откриват се нови работни места със същия профил. АБПФК ползват предимства при назначаване на работа пред останалите граждани. Така например, Наредбата за изменение и допълнение в правилника за назначаване, преместване, съкръщаване, уволнение и за състезателен изпит на учителите в гимназиите и гимназиалните класове от 28.10.44 г. определя следния ред на назначаване: 1. партизани и техни съпрузи; 2. съпрузи и деца на убити от фашистката диктатура; 3. политзатворници и техни съпрузи; 4. уволнени по Закона за защита на държавата и Закона за НП; 5. активно подпомагалите партизанската борба; 6. останалите без работа поради обвинения в левичарство и антифашизъм и пр. На последното единадесето място са гражданите, които са съкратени от други селища учители и имат минимален успех много добър. Друг пример е Наредбата-закон от 24.10.1944 г. за признаване на правата на висшисти при заемане на държавна, общинска и обществена служба на писателите, членове на Писателския съюз, които нямат висше образование. Адресат на привилегията са писатели-партизани. Наредбата директно противоречи на Закона за длъжностите, цензовете и заплатите;

- **Пенсионни права.** Сред тях са право на АБПФК да се пенсионират само доброволно. АБПФК не могат да бъдат пенсионирани без тяхно съгласие, за разлика от всички останали граждани; право на допълнителна пенсия при пенсиониране; право на по-високи пенсии; право на пенсиониране на по-ниска възраст (с пет години) и при по-

малък трудов стаж (петнадесет вместо двадесет и пет години). Само за АБПФК е предвидена хипотеза, при която пенсия за старост им се отпуска независимо от възрастта и стажа, ако попадат в първа или втора група инвалидност и са работили дори един ден в ТКЗС (чл. 2 от Закона за пенсиониране на земеделските стопани-кооператори);

- **Социални права.** Сред тях са право на специални медицински грижи, достъп до специални аптеки, болнични заведения и балнеолечебници; право на привилегирован достъп до курорти; право на достъп до специални магазини, които са по-добре снабдени; право на достъп до жилищни фондове и право на жителство в големите градове; право на безплатно ползване на обществените къпални (както и децата до петгодишна възраст) и право на безплатен чаршаф и кабина, ако имат лекарско предписание³;

- **Образователни права.** Сред тях най-съществени са правата да следват в средни специални и висши училища без конкурсни изпити и при облекчения при вземане на изпити, ползване на общежития и заплащане на учебни такси;

- Всякакви други права, сред които например достъп до ловни стопанства.

От края на 60-те привилегиите на АБПФК стават наследствени по права линия.

По този начин е създадена една от най-устойчивите привилегировани групи в обществото, върху която останалите групи започват да упражняват два типа натиск. Единият е насочен към вливане в нея, а другият – към нерегламентирано усвояване на част от нейните привилегии чрез използване на лични отношения с нейни представители.

По аналогичен начин е построена и **групата на средната и ниска партийна номенклатура**, която представлява **колективен носител на държавно пропагандираните ценности извън елита**. Тя включва членове на БКП, заемащи средния и средно-високия партийен апарат до нивото на партийните секретари и по-видните активисти. Наред с многото други привилегии, единствено тази група разполага с достъп до длъжности в държавното и общинското управление и ръководни длъжности в останалите обществени сфери (заместник-министри, началници и директори на държавни управления, учреждения, предприятия и организации, нисши военни и милиционери, главни редактори на средства за масова информация, носители на държавни ордени и награди). Тъй като този достъп зависи само от позицията в

³ Вж. Наредба за ползване на публичните бани, ДВ, бр.100/26.12.1969 г.

партийната йерархия, а последната зависи само от политическата лоялност на титуляра, последната се установява като необходимо и достатъчно, а понякога и единствено значимо съображение за назначаване.

Забранявайки достъпа на всички останали съсловия, законодателството въвежда **мълчалива презумпция за професионална пригодност на всички политически лоялни към режима трудещи се, която се обективира в партийния ранг**. Много често това послание прозира през идеологически текстове, предоставящи на решаващ административен орган свобода да отдава предимство „според трудовата и обществената активност” (напр. чл. 40 от Закона за собствеността на гражданите). Тъй като **тази пригодност е универсална**, партийният член от определено ниво нагоре може **никога да не напусне определено ниво на държавни и обществени постове** и през целия си трудов стаж да циркулира от една ръководна длъжност на друга, независимо от слабото си представяне на всяка от тях. Като изкривява естествените критерии за професионален подбор и ги замества с абстракцията на партийната преданост, привилегията предизвиква мощен наплив на лица без лични и професионални качества и със съмнителна нравственост към структурите на БКП като единствен достъпен за тях начин за професионално и обществено израстване.

„Това беше мъничко, енергично, амбициозно, злобно самотно същество, за което командването, малтретирането, заплашването и тероризирането на други човешки същества бе психопатологична необходимост. Сталинчето искаше да бъде забелязано, че съществува, искаше светът да го види, да го чуе и някак да му се поклони. И тъй като обикновено му липсваха способности да бъде добър земеделец, шивач, стругар, артист, тъй като му липсваха способности да бъде обикновен трудещ се човек, у него се бяха напластили завист и омраза към всички, които притежаваха тези способности, към добрия, човечен, хармоничен свят на толерантността и любовта, в който нямаше място за бесове”.

Марков, Г., Задгранични репортажи за България, Ехо от студентските години

3. Регулация на привилегирвания сектор и дерегулация на непривилегирвания. При този подход от обхвата на нормативния режим са извадени всички лица, които не се ползват от привилегията, чрез изчерпателно изброяване на привилегированите. Това се постига чрез възискателност към тях, изразена в поставяне на множество, специални или високи изисквания, на които трябва да отговорят, за да се ползват от привилегията. Самата привилегия може да няма извънреден характер и може да се отнася до блага от първа необходимост, осигуряващи минимален стандарт на живот. Всеки, който не удовлетвори целия пакет изисквания, няма достъп до съответните блага. Анализът показва, че дори изискванията да не са изключителни сами по себе си, тяхната съвкупност или обществената ситуация, в която се изискват,

чувствително намалява броя на лицата, които могат да ги изпълнят, като изключват повечето членове на обществената група, за която е създадена регулацията. В същото време, именно поради възискателността си, законът не изглежда привилегирован и не създава силно социално напрежение между двете социални общности.

Този подход е възможен отново поради особеностите на законодателството в тоталитарната държава. То е свръхрегулиращо, рестриктивно и агресивно претендира да урежда всички проявни форми на човешко поведение. От императивния му всеобхватен характер следва, че никоя форма на човешко поведение не остава извън предмета на уредбата, която го описва и скрепява със съответните задължителни предписания, като забранява всичко друго. **Нормативната празнота е форма на социално убийство, защото прави една обществена група несъществуваща по категоричен и окончателен начин и отказва да признае свързаните с нея факти за съществуващи.** Този ефект е най-видим в конституционната декларация, според която България е социалистическа държава на трудещите се от града и селото (чл. 1, ал. 1 от КНРБ'1971) и следователно няма задължения към никакви други групи, защото те не са част от нея.

Изградената по този начин привилегия **изпълнява функцията да изключва непривилегированите групи и да застава слабопривилегированите да търпят правно положение на силно ограничен достъп до блага**, което им гарантира някакъв жизнен минимум и известно пространство за развитие, но по същество представлява несправедливо, нехуманно и унижително третиране. Реалните блага се съсредоточават в малцинствена група, а съпротивата на мнозинството се потиска по следните основни начини. Първо, чрез разединяването му в подгрупи, противопоставени на същия привилегирован принцип. Второ, чрез разпределянето към тези групи като цяло на напълно недостатъчен ресурс, за да се създаде яростна конкуренция на ниво индивид. Трето, чрез поставяне на множество изисквания пред достъпа до този ресурс, за да се впрегне енергията на индивида в удовлетворяването им. Четвърто, чрез създаване на илюзията, че държавата е предоставила блага за всички, но от качествата и усилията на всеки зависи дали ще получи достъп до тях, поради което властта не носи отговорност, ако такъв достъп не бъде осъществен.

Пример за прилагане на този подход е пенсионното законодателство. Според разпоредбата на чл. 12 от Закона за пенсиите от 1957 г. **пенси за старост** се отпускат на „активните участници в освободителните войни в Македония и Одринска Тракия до 1908 г., които не са се поставяли в услуга на реакцията и са се борили с оръжие или са

били осъдени за революционна дейност”. Мнозинството граждани извън тази рестриктивно определена група нямат право на такава пенсия.

Разпоредбата на чл. 27 от същия закон определя пенсии за особени заслуги и народни пенсии, чийто размер надвишава многократно сумите на другите категории пенсии. Те се предоставят на привилегирована група, описана като „изтъкнати борци за народна власт, на особено проявили се деятели в областта на държавната, обществената, културната, научната, техническата и стопанската дейност, както и в областта на военното дело, които имат изключителни заслуги за страната”.

В зависимост от участието си в антифашистката борба пенсионерите се делят на три категории. В първата влизат членовете на централните, областните или окръжните ръководства на политическите и обществените антифашистки организации, както и сътрудниците на централните ръководства; командири, началници-щаб, политкомисари или интендантите на бригади, дружини или отряди и заместниците им. Към втората категория спадат членовете на ръководствата на околийските и районните политически и обществени антифашистки организации и сътрудниците на областните и окръжните ръководства и командири, политкомисари или интендантите на чети и техните заместници. Всички останали формират третата категория. Пенсията на тези лица се получава от наследниците им родители и преживели съпрузи, независимо от възрастта и трудоспособността на последните и независимо дали са били издържани от починалия. Само за тези категории пенсии не действа ограничението на размера, според което пенсията не може да надхвърля най-високото трудово възнаграждение, което лицето е получавало през последните десет години на трудовия си стаж (чл. 47).

Според чл. 8 от Закона за пенсиониране на земеделските стопани-кооператори пенсия за трудова злополука се отпуска само на лица, пострадали след 9.09.1944 г.

4. Репресивна регулация на непривилегирования сектор с предоставяне на репресивни права на привилегирована група. При този подход законодателството очертава само групата на адресатите, които нямат достъп до определено благо, като предоставя на друга група, противопоставена на първата, правомощия да решава дали конкретни индивиди да бъдат отнесени към нея. Този рядко се среща като самостоятелен и изпълнява функцията да допълва някой от предходните.

Пример дава отново **пенсионното осигуряване**. През 1949 г. влиза в сила Законът за лишаване от право на пенсия на лица, проявили фашистка дейност⁴, който запазва действието си до края на режима. Според него следните групи граждани губят всичките си пенсионни права, ако бъде установена принадлежността им към поне една от следните категории (чл. 1):

1. безследно изчезнали длъжностни лица през времето от 9.09.1944 г. до 30 март 1945 г., във връзка с промяната от 9.09.1944 г., ако се установи, че са проявили фашистка дейност;

2. редовните и мобилизирани военни чинове и полицаи, ако са извършили зверства, побоища и палежи в страната или извън нея през време на службата си;

3. убитите или пострадали лица при преследване борците-антифашисти в страната или извън нея, или убити по повод дейността им против антифашисткото движение;

4. служителите в политическия отдел на бившата дирекция на полицията и поделенията му, включително и секретните сътрудници;

5. началниците на униформената полиция до началниците на участъци в градовете и комендантствата;

6. осъдените от народния съд, които не са амнистирани;

7. служителите на разузнаването и контрразузнаването през Втората световна война до 9. 09. 1944 г.

Отнемането на пенсионните права на тези групи естествено се отразява на наследниците им, тъй като някои пенсии са наследствени или след смъртта на пенсионера се трансформират в друг вид пенсии, право на които имат наследниците му. Цялостната загуба на всички пенсионни права има последиците на социално изключване, при което лишеният губи изцяло доходите за своята, а понякога и на близките и наследниците си издържка.

Законът не предвижда автоматично изключване, поради което на границата между групите с отнети и с признати пенсионни права се концентрира социално напрежение. Преценката на кой гражданин да бъдат отнети правата е предоставена на членовете на Пенсионния съвет към Държавния институт за обществено осигуряване. Той е доминиран от привилегированото съсловие на партийни членове, политически противопоставено на категориите, изброени в закона. За неговата работа не са

⁴ Обн. ДВ. бр.9 от 14. 01. 1948г., Изм. ДВ. бр.176 от 2. 08.1949г., Изм. ДВ. бр.71 от 8. 09. 1964г., Отм. ДВ. бр.110 от 17.12. 1999г.

създадени никакви правила, освен общи правомощия да събира всякаква информация, но само от органите на местна власт, доминирани от същата група, и от партийните структури на ОФ. Няма правила за преценка на информацията, нито указания за обективност и безпристрастност, изискване за мотивиране на решенията и други гаранции срещу правен произвол и човешка подлост. Решенията за отнемане на пенсионни права са фактически необжалваеми, въпреки формалната декларация на закона в обратен смисъл.

Така законът създава възможност за безконтролна политическа и лична саморазправа на една група граждани с отделни, непринадлежащи към нея индивиди, чрез засягане на права, изцяло неотнесими към политическото противопоставяне. Тази възможност представлява привилегия в полза на едната група за едностранна намеса в правната сфера на другото, без за тази намеса да се носи отговорност, като източникът на тази привилегия е единствено партийното членство, обусловило заемане на властова позиция. Тази привилегия също има влияние върху обществената структура, защото представлява фактор за социален срив на опозиционни обществени и политически кръгове.

Подходът на предоставяне на репресивни права на привилегирована група се проявява и в **конституционно формулиране на права на човека като правомощие („грижа“) на държавата или едновременно и като задължение на гражданина**. В Конституцията от 1947 г. такива са например правото на здраве по чл. 81, което е подменено с компетентност държавата да се грижи за народното здраве, и правото на труд по чл. 73, ал. 1, което в ал. 3 на същата разпоредба е провъзгласено и за „дълг и въпрос на чест“ за гражданите.

В първия случай правото е директно заличено като юридически способ за въздържане на държавната интервенция в правната сфера на индивида. От разпореждането, че грижата за здравеопазването е предоставена на държавата, следва, че гражданите, бидейки длъжни да се подчиняват на Конституцията, са длъжни да търпят всички въздействия на държавата в изпълнение на това ѝ правомощие, без да имат възможност да му се противопоставят с правни средства. Оттук и привилегированото положение на служителите в държавните органи, които регулират сферата на здравеопазването и провеждат държавната политика в нея. Техните действия не подлежат на граждански контрол и не са ограничени от необходимостта да се съобразяват с гражданско право.

Във втория случай, като формулира едно право едновременно и като задължение

за неговия титуляр, Конституцията създава двойствен правен режим. Конституционното третиране на статуса на трудещия се по конкретни трудовоправни отношения става непредсказуемо, което автоматично и окончателно заличава труда като право. Държавата не просто престава да бъде насрещно задължена да зачита, признава и уважава правото на труд, но по парадоксален начин се превръща в правоимащ субект, който може да задължава едностранно гражданите да полагат труд, без те да могат да ограничат или възпрат такова нахлуване.

Това положение **позволява на държавата да наложи трудовоексплоатационни отношения на обществото или негова група.** Конституционнoустановената възможност държавните служители, упражняващи държавна власт, да могат да избират по собствено усмотрение (т.е. произволно) как да третират полагането на труд от конкретен гражданин, без да носят отговорност за решенията си, съответно да осъществяват функцията по здравеопазване, създава за тях привилегия. Официално правомощието се създава за държавата, но всъщност е съсредоточено в ръцете на малцинството, което е монополизирило властта, и следва него, а не държавния орган. Това означава, че правомощието се ликвидира при излизане на малцинството от персоналния състав на органа. Това е класически случай на привилегироване на обществена група чрез злоупотребяване с държавна власт, която се упражнява в частен интерес и в публична вреда, по безконтролен начин, като се използва фигурата на държавната институция.

2. Регулация чрез привилегии

Всеки обществен сектор се регулира с **едновременното прилагане на повече от един подход**. За пример ще бъде използван секторът на висшето образование.

Със Закона за висшето образование, действал в България от 1947 г. до 1956 г., и подзаконовите нормативни актове по неговото прилагане, достъпът до висше училище е изграден като многостепенна привилегия, която създава както различни режими за достъп до университетите на различни социални групи, така и предимства при самото следване, т.е. в рамките на допуснатата група.

Привилегии за достъп:

Още с въвеждането на закона през 1947 г. привилегията за достъп създава ясна граница между лицата, които имат, и лицата, които нямат право на висше образование. Първите включват „трудещи се или синове и дъщери на трудещи се, със завършено средно образование” (чл. 40, ал. 1), а вторите - „лица с фашистки и други

противонародни прояви” (чл. 40, ал. 2). Границата е с висока пропускливост в посока към непривилегирвания статус, т.е. привилегията подлежи на окончателна загуба, а качествата от втората група имат предимство пред тези от първата група. Това означава, че на изключване или недопускане до университетите подлежат и всички представители на работническата класа, които са извършили противонародна проява, тъй като последната ги дисквалифицира като носители на привилегия.

Мълчаливо е прокарана и втора граница, която разделя трудещите се и техните деца от лицата без противонародни прояви, които не произхождат от работническата класа. Изключването им от обхвата на привилегията следва от тълкуване на закона, а не от изрично нормативно разпореждане. Това им оставя известна свобода да се присъединят по регламентиран или нерегламентиран начин към привилегированите, като стриктно се въздържат от противонародни прояви, заявят съпричастие и принадлежност към ценностите на работническата класа и дори си послужат с неверни биографични сведения за себе си и родителите си.

Достъпът до висше образование се извършва **по общо правило чрез общ приеман състезателен изпит**. Тъй като секторът се ориентира рязко към обществена група, която традиционно не поддържа висок образователен стандарт и не е конкурентна на интелигенцията, той е застрашен от срив поради отлив на студенти с висок успех. Представителите на работническата класа и селячеството изпитват обективни затруднения да следват висше образование, основно защото не удовлетворяват минималният критерий за кандидатстване - да имат средно образование.

За да компенсира това положение, тоталитарният законодател въвежда още през 1947 г. **системата на работническите факултети** (съкр. Рабфак), следвайки съветския образец (вж. каре). Това са общообразователни учебно заведения или подразделения на учебни заведения, които подготвят за университета по съкратени курсове младежи, които не са завършили своевременно средното си образование. Системата се запазва до 1989 г., въпреки че е идеологически обоснована като временна мярка за подпомагане на работническата класа, която преди 09.09.1944 г. е била дискриминационно отстранена от образование или която в първите години на социализма не е разполагала с достатъчно финансови средства да следва.

Подготовителният курс в Рабфак е с продължителност между 6 и 12 месеца и включва три основни общообразователни предмета, сред които тези, по които се държи състезателният приеман изпит за съответната специалност и предмет по идеологически

науки (Основи на комунизма, История на БКП и др.⁵). За завършен курс се приема общ успех по трите изпита не по-нисък от 4.5, който е много по-нисък от бала на приемните изпити за останалите студенти (за елитните специалности над 5.5 среден успех от дипломата и приемните изпити).

Сред основните характеристики на обучението в Рабфак е липсата на реален контрол върху знанията.

Следването в Рабфак за студентите, които работят, се зачита за трудов стаж. През това време на тях им се изплаща държавна стипендия, равна на трудовото им възнаграждение, или по-висока, но при неуспешно завършване на курса тя подлежи на възстановяване в приход на държавния бюджет. В същото време неуспешно завършващите Рабфак са изключения.

Консервативните изчисления показват, че поне 10 процента от местата в университетите се заемат от възпитаници на Рабфак, като най-масово е присъствието им в специалностите журналистика, право и икономика, които подготвят кадри за заемане на властови позиции.

Освен чрез Рабфак, специално за АБПФК и техните деца е създаден режим за привилегирован прием при оценка на кандидат-студентския изпит, различна от слаб.

Каре

Съветският образец на Рабфак е установен с правителствено постановление от 2.08.1918 г., с което на трудещите се се предоставя право да постъпват във висше училище и без диплома за средно образование и това създава условия за масово постъпление на младежи от средите на селячеството и работническото съсловие. За тях Рабфак представлява привилегирован режим за достъп до висше образование без приеман общосъстезателен изпит, за който те не са конкурентноспособни. През 1919 г. в Москва е открит първият Рабфак във формата на вечерно училище към бившия Търговски институт (тогава Московски институт по народно стопанство „Г.В.Плеханов“), а през септември се откриват и към университетите като автономни учебно-спомогателни учреждения, които предоставят специализирани курсове по съкратени програми за подготовка на работници и селяни за следване по специалност във висшето училище.

Системата на Рабфак в СССР е окончателно нормативно завършена с правителствено постановление от 17.10.1920 г. Според него в Рабфак се приемат работници и селяни на възраст до 16 години, които упражняват физически труд и са командирани от предприятието, в което работят, профсъюз или партиен или съветски държавен орган. Обучението в Рабфак се признава за трудов стаж в производството, а на студентите се отпускат държавни стипендии. Обикновено тези лица се обучават по инженерни специалности.

За учебната 1921-1922 г. е установен тригодишен срок на обучение, а във вечерната форма – четиригодишен. До 1924 г. най-посещавани са Рабфак в Москва и Ленинград. През втората половина на 20-те години започва откриването на отделения при общите Рабфак. През учебната 1925-1926 г. 40 процента от местата във висшите училища са отделени за студенти, подготвени в Рабфак. В началото на 30-те години броят на Рабфак нараства до 1000, в които се подготвят около 350 000 студенти. От втората половина на 30-те години значението им започва да намалява.

Политиката на Рабфак е обоснована от Комунистическата партия на СССР като форма на демократизация на висшето образование чрез осигуряване на равен достъп до него. Тя подкрепя идеологически обоснованата политика на изграждане на работническо-селска интелигенция.

Източник: Александров, Н. В., Большая Советская Энциклопедия, bse.sci-lib.com/article094712.html

⁵ Трудовото възнаграждение на преподавателите по „конвенционалните“ науки е между два и десет пъти по-ниско от това на преподавателите по идеологически науки.

За **работещите членове на партията от работническата класа е изграден привилегирован достъп до задочната форма на обучение в университетите.** Той предполага на лицето да е възложено с **партийно поръчение** от съответната партийна организация да придобие съответно необходимата квалификация за заемане на определен ръководен пост. При наличие на такова поръчение работодателят дава формално съгласие неговият работник или служител да отсъства от работа, докато посещава образователния курс, като през това време му изплаща трудовото възнаграждение и времето се зачита за трудов стаж. Работещи, на които обучението не е партийно поръчано, много трудно записват задочна форма на висше образование, защото предварителното съгласие на работодателя не е гарантирано. Междувременно общото трудово законодателство е изключително безкомпромисно към работници и служители, които неоправдано, т.е. без позволение на работодателя си, закъсняват или отсъстват от работа.

Привилегии при следването

По силата на разпоредбата на чл. 42, ал. 2, б „а” и „б” от учебна, изпитна и дипломна такса се освобождават студенти, които успешно са взели изпитите си, ако принадлежат към някоя от следните три групи:

- **инвалиди от съпротивата срещу фашизма и от Отечествената война със загубена работоспособност над 30 процента.** Инвалидност, довела до същата нетрудоспособност и предизвикана от други фактори, несвързани с установяването на комунистическия режим, е без правно значение. Предимството се дава не заради обективно по-уязвимото положение, в което физическият недъг поставя студента и така затруднява посещаването на курса и усвояването на учебния материал, а поради политическата му съпричастност към ценностите на комунистическата партия;

- **вдовици и сираци от съпротивата срещу фашизма и от Отечествената война.** И тук автентичният привилегирован признак е не загубата на съпруг или родител, а политическата позиция, заемана от починалия;

- **политически затворници, партизани, ятаци и концлагеристи от преди 9 септември 1944 година, както и техните деца.** Тези качества нямат отношение към получаването на образование. За разлика от предходните две групи, при които титулярът на привилегията действително принадлежи към уязвима група, която търпи физически ограничения, относими към учебния процес и възможността той да бъде запластен, в този случай това не е така.

Използваните подходи за сепариране на сектора на висшето образование се прилагат във всички други по-малки или по-големи сфери на правно регулиране. Пример за това е **режимът за оземляване на гражданите по Закона за трудовата поземлена собственост**. Той е изцяло привилегиращ, защото е изграден върху конституционният постулат за държавна собственост върху земята. Според чл. 39 при оземляване се дава предимство на 1) пострадалите от фашисткия терор; 2) пострадалите участници в народоосвободителната войска: инвалиди, сираци и вдовици, както и на 3) участвалите в народоосвободителната войска и пострадалите от фашистката власт земеделски стопани. При оземляване първите две групи лица придобиват поземления имот с 50 процента намаление от оценката, по която той е причислен към Поземления фонд. Тази група е най-високопривилегираната от гледище на достъпа до поземлена собственост.

Според чл. 38 от същия закон „лишените от граждански и политически права не подлежат на оземляване”, с което е очертан кръгът на най-непривилегираната група, за която достъпът е изключен.

Между двете, в полето на нормативната пестеливост попадат всички граждани, които не могат да бъдат отнесени към някоя от двете групи и които са адресати на посланието да се въздържат от поведение, което би ги отнесло към едната група, и да положат усилия да се приобщат към другата, за да увеличат шансовете си за достъп до силно ограничено благо.

3. Социално-правни ефекти на привилегията

Привилегията в комунистическата държава представлява **принцип, по който обществото е структурирано и организирано**. Тя създава идеологически обоснована йерархичност, в която видът и броят на достъпните привилегии, включително властта да се установяват и отнемат такива, дефинират колективен правен и обществен статус, а практикуването (консумирането) на привилегията **стабилизира силна групова идентификация**.

С привилегирания статус са свързани и всички реални блага, които обществото може да предостави на индивида, което превръща привилегията в **принцип за тяхното разпределение**. Тъй като икономическата доктрина на комунизма е свързана именно с разпределение, а не с производство на блага, привилегията е и основен инструмент за управление на икономиката. При липсата на частна собственост и държавен монопол върху търговията и редица производства привилегията се утвърждава като почти

единствен фактор за социална реализация. Тя предоставя достъп до ресурс, включително ползване на публично имущество като собствено, тъй като то е поверено на титуляра в длъжностно или партийно качество, а последното се преживява като лично.

Стремежът да се усвои и запази привилегированото положение се превръща в основна житейска стратегия на членовете на обществото, на която са подчинени решенията за тяхното личностно и професионално израстване, отношенията им в семейството, изборът на близки хора и пр. Този стремеж е приоритетен пред редица други традиционни ценности, подкрепящи групова принадлежност. Такива са ценностите на семейната сплотеност, политическите и религиозните възгледи и др. Привилегията разрушава микросредата на индивиди, които произхождат от непривилегировани кръгове, и стабилизира груповия статус на привилегированите кръгове, като ги превръща в елити с изключително обществено влияние. Поради това привилегията е **високо ефективно средство за унищожаване на обществени структури и групи**, които се разпознават от тоталитарната власт като враждебни (съпротивляват се на натиска ѝ, вместо да му се подчинят), неподходящи (трудно и неустойчиво допускат тя да нахлуе в тях) или излишни.

Поради обърнатата йерархия на нормативните актове, при която действителната регулация се осъществява с нискорангови актове, част от които нямат публичен характер (вкл. защото са класифицирани), **официалната нормативна рамка изглежда да работи на случаен принцип**. Това води до **траен срив на общественото доверие в нея**, подкрепен от рестриктивно-репресивния ѝ характер и изграждането на правни режими на принципа на междукласовото противопоставяне, при което мнозинството граждани са включени в непривилегировани групи.

Така действащото законодателство спира да изпълнява функциите си на основен нормативен регулатор на обществените отношения. То може да бъде приведено в действие, изключено или видоизменено според действието на друг регулативен механизъм, частично вграден в самото законодателство, който произхожда от привилегирования статус или от действителни или предполагаеми нерегламентирани отношения с привилегировани лица. Тъй като действието на привилегиите унищожават стандартите за професионализъм и почтеност при конкуренцията между гражданите, достъпът до привилегирован статус или до лице с такъв се превръща в универсална супернорма. Тя не само осигурява някакво социално развитие, но и донякъде предпазва

от репресия, експлоатация и социално изключване в **свят, който не търпи неутралност и навсякъде отваря социални пропасти.**

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Привилегиите на комунистическата диктатура предпоставят и насърчават класова борба, основана върху ненавистта, недоверието и презрението между хората, и виреят в законодателство, напълно нечувствително към поведение и емоционалност извън нормативно изискуемите.

Аналитичният прочит на тяхната законодателна рамка оставя чувство на обида и гняв от насилственото налагане на социални ценности, структури и поведение, напълно чужди на българското общество. **Те не отговарят нито на законовите и институционални традиции, нито на правосъзнанието, нравствеността и емоционалността на българската нация.** Тя не познава непреодолими съсловни различия, присмива се находчиво на идеологическите абстракции и оценностява естествените и равноправни междучовешки отношения, основани на благородство, съчувствие, търпимост и зачитане, дори към злодея.

Четиридесет и пет годишният режим, основан на привилегиата, създава нелогично и неестествено правно състояние, което **обществото така и не успява да интегрира.** Това личи от половинчатостта на официалната уредба, от загубата на категоричния тон при проследяване на привилегиата от секретните разпореждания към публичните, от нормативните празноти, които изнасят най-съществената регулация извън правната нормативност. Натрапчиво е впечатлението, че, макар и мобилизирано във война за привилегии, **обществото не произвежда спонтанно привилегии, а само се приспособява към официалните.** Това е една от обективните причини всички основни привилегии да бъдат създадени от комунистическия режим при неговото идване на власт, да произхождат директно от идеологията му и да се пазят изкуствено по негова инициатива до самия му край. Това е и причината в бунта срещу рухващия комунизъм най-натрапчива да бъде претенцията за свобода и равенство, която изпревари исканията за връщане на несправедливо отнетото и изтласка порива за разправа с потисника.

Използвана литература:

1. Воденичаров, П., Социални грижи и привилегии за елита. Критика на социалната политика на тоталитарната българска държава, <http://www.history.swu.bg/pv.pdf>

2. Овчаров, Й. <http://www.de-zorata.de/forum/index.php?action=profile;u=30;sa=showPosts> 2006